

ресурс]. – Режим доступа : <http://www.idea-magazine.com.ua/archive/11343/prognose/11359.html>.

8. Дейкин А.И. Кейнсианское лицо либеральной экономики США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://webcenter.ru/~akorneev/papers/dei-kein.html>.
9. Катасонов В.Ю. «Количественные смягчения», или коррупция в особо крупных размерах http://communitarian.ru/publikacii/ekonomika_ssha/%ABkolichestvennye_smyagcheniya%BB_ili_korrupciya_v_osobo_krupnyh_masshtabah/.

10. Кротов М.И. Политическая экономия либерального консерватизма – методологическая основа антикризисной стратегии // Проблемы современной экономики. – № 2 (30). – 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2529>.

УДК 330.828:330.837

Романишина А.М.

аспірант кафедри історії та теорії господарства

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ВПЛИВ ІДЕЙ «СТАРОЇ» ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ НА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Стаття присвячена осмисленню методологічної та теоретичної бази інституціонального напрямку крізь призму ключових положень «старої» німецької історичної школи. Окрема увага приділена прочитанню класичних текстів її авторів з позиції цивілізаційної парадигми суспільствознавства, що дозволило встановити її вплив на розвиток нової інституціональної економічної теорії. Виявлено спорідненість методологічних підходів німецької історичної школи з методологічними положеннями інституціоналізму.

Ключові слова: інституціональна економіка, нова інституціональна економічна теорія, цивілізаційні чинники історичного розвитку, німецька історична школа, «стара» історична школа.

Романишина А.М. ВЛИЯНИЕ ИДЕЙ «СТАРОЙ» ИСТОРИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Статья посвящена осмыслению методологической и теоретической базы институционального направления через призму ключевых положений «старой» немецкой исторической школы. Отдельное внимание уделено прочтению классических текстов ее авторов с позиции цивилизационной парадигмы обществоведения, что позволило установить ее влияние на развитие новой институциональной экономической теории. Обнаружено родство методологических подходов немецкой исторической школы с методологическими положениями институционализма.

Ключевые слова: институциональная экономика, новая институциональная экономическая теория, цивилизационные факторы исторического развития, немецкая историческая школа, «старая» историческая школа.

Romanyshyna A.M. THE INFLUENCE OF IDEAS OF THE «OLD» HISTORICAL SCHOOL ON THE FORMATION OF INSTITUTIONALISM

The article is devoted to understanding the methodological and theoretical bases of institutional direction through the prism of the key points of the «old» German historical school. Special attention is given to reading classical texts of its authors from the standpoint of civilizational paradigm of social science that allowed us to establish its influence on the development of new institutional economic theory. The affinity of methodological approaches of the German historical school and methodological principles of institutionalism was discovered.

Keywords: institutional economics, new institutional economic theory, civilizational factors of historical development, the German historical school, «old» historical school.

Постановка проблеми. В дослідженні сучасної інституціональної економіки утвердилися два основні напрями, що спираються на різні методологічні підходи. Перший – неінституціональний напрям, що сформувався в результаті поєднання жорсткого ядра неокласики та запозичення окремих положень американського інституціоналізму. Другий напрям представлений новою інституціональною економічною теорією (НІЕТ), яка розвиває класичні ідеї інституціоналізму з використанням методологічних підходів та положень німецької історичної школи і американського інституціоналізму. Становлення і розвиток нової інституціональної економічної теорії супроводжують значні труднощі, обумовлені відсутністю цілісної концепції американського інституціоналізму та певною еклектичністю базових теоретичних положень.

Принципи цивілізаційної парадигми, що були сформовані в кінці ХХ століття, відкрили широкі можливості для реалізації інституціональних ідей німецької історичної школи та американського інституціоналізму, а з утвердженням цивілізаційної парадигми суспільствознавства інституціоналізм отримав власну методологічну базу, яка відкриває можливість з нових позицій розглянути зародження

ідей інституціоналізму в німецькій історичній школі та їх вплив на становлення сучасного інституціоналізму.

Теорії авторів «старої» історичної школи мають безпосередній вплив на формування інституціонального напрямку дослідження, тому потребують посиленої уваги і всебічного дослідження через призму цивілізаційних чинників історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими методологічними засадами розвитку інституційної економічної теорії були розкриті у працях таких зарубіжних учених, як М. Блауг, Е. Вайнтрауб, Б. Колдуелл, Д. Макклоскі, Б. Хеммінг, Т. Веблен, У. Гамільтон, Дж. М.Кларк, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, та ін. На пострадянському просторі активна розробка інституційних економічних проблем була розпочата такими російськими ученими, як О. Аузан, А. Олейнік, О. Шастітко, Р. Капелюшніков, Р. Нурєєв, О. Нестеренко, В. Полтерович, О. Московський, В. Вольчик, Ю. Латов, А. Тарушкін, О. Іншаков, Д. Фролов та ін. В Україні значний внесок у розробку інституційних проблем сучасної методологічної бази економічної науки здійснюють такі вчені, як С. Архієреєв, А. Гриценко, В. Дементьєв, П. Ещенко, В. Лагутін, І. Малий, В. Мандибура, А. Маслов, О. Нестеренко,

Ю. Павленко, С. Панчишин, О. Прутська, Р. Пустовіт, С. Степаненко, В. Тарасевич, О. Чаусовський, В. Якубенко, О. Яременко та ін. Разом з тим в галузі дослідження становлення та еволюції методологічних основ інституціональної теорії, що становить безсумнівний науковий інтерес їх історичному генезису в загальнонауковому контексті працюють В. Фещенко, П. Леоненко, В. Небрат, Н. Супрун, Ю. Ущатовський, Л. Корнійчук, О. Маслов, О. Нестеренко, Т. Гайдай та ін. Саме осмислення елементів того інтелектуального простору, на якому визрів інституціональний напрям становить безсумнівний науковий інтерес для подальших досліджень.

Постановка завдання. Аналіз ключових положень «старої» німецької історичної школи, нове прочитання класичних текстів її авторів з позиції цивілізаційної парадигми суспільствознавства для встановлення її впливу на розвиток нової інституціональної економічної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із основних елементів інтелектуального простору, на якому визрів інституціональний напрям, що становить безсумнівний науковий інтерес для подальших досліджень є історичний напрям, який виник у Німеччині у першій третині XIX ст., та виявив інтерес до факторів еволюції господарських систем, акцентуючи на їх історичній множинності зробив спробу відшукати в історії господарства як негативні так і позитивні приклади. До числа основоположників історичного напрямку належить Ф. Ліст та його послідовники, представники старої історичної школи В. Рошер, Б. Гільдебранд, К. Кніс (40-60-ті рр. XIX ст.).

Даний напрям значною мірою визначив подальший розвиток та еволюцію світової економічної теорії. Більшість дослідників історії економічної думки вважають історичний напрям безпосереднім джерелом європейського та американського інституціоналізму. Представники даного напрямку були тими, хто впритул звертався до проблематики економічних інституцій, тим самим виступаючи ідейними та теоретичними попередниками інституціоналізму, зокрема його історично першої форми – раннього інституціоналізму кінця XIX – початку XX ст.

Дослідниця історії економічної думки Т. Гайдай наводить фундаментальні для XX ст. риси методології, що об'єднують інституціоналізм та історичний напрям: історичний метод; емпіризм; міждисциплінарний підхід в економічних дослідженнях – синтез економічного знання з іншими галузями суспільствознавства (історією, правом, соціологією, соціальною психологією, антропологією тощо); врахування національних особливостей економічного розвитку, ігнорування загальних економічних закономірностей, досліджуваних класичною школою; врахування широкого кола неекономічних та нематеріальних чинників економічного розвитку (соціальних, етичних, моральних, правових); визнання суттєвої ролі суспільних (соціальних, національних, державних) утворень (інституцій) всупереч методологічному індивідуалізму класиків; етатизм (визнання визначної ролі держави) в економічній теорії та економічній політиці [1, с. 8].

Зазначені методологічні засади відіграли структуроутворюючу роль для історичного напрямку, оскільки стали визначальними для всіх етапів його еволюції, а також обумовили ідейно-теоретичні відмінності від класичної та неокласичної науки. В XX ст. провідні методологічні засади історико-соціального напрямку втілювались та далі розвивались в теорії інституціоналізму. Крім того, багато в чому спільним для

провідного напрямку XIX ст. – історичного, та провідного напрямку XX ст. – інституціонального є змістовне наповнення предметного поля економічної науки, тобто спорідненість у дослідженні навколо інституційної проблематики.

Зокрема Ф. Ліст – основоположник історичного напрямку – був чи не найпершим, хто включив у предметне поле політичної економії початку XIX ст. політико-правові, соціокультурні неекономічні інституційні фактори економічного розвитку. Поряд з традиційними матеріальними елементами, як засоби виробництва, Ф. Ліст включив до предмету дослідження і численні нематеріальні чинники, такі як «людський капітал» (наукові відкриття, знання, освіту, винаходи, досягнення культури), етику, мораль, суспільні інституції (родину-моногамію, релігію-християнство, а також уряд, право, пресу, поліцію та ін.).

«Християнство, моногамія, знищення рабства і кріпосного права, престолонаслідування, винахід друкарства, преса, пошта, монетна система, міри ваги і довжини, календар і годинник, поліція безпеки, введення вільного землеволодіння і шляхи сполучення – ось багаті джерела продуктивних сил» [2, с. 185] Ф. Ліст, користуючись термінологією свого часу, приводить тут важливу думку, згідно з якою для якнайшвидшого розвитку національного господарства необхідне сприятливе інституційне середовище. Використовуючи ідею продуктивних сил, Ф. Ліст включає в інституціональний аналіз цивілізаційні чинники економічного розвитку, які мають безпосереднє відношення до інституціонального середовища.

Варто також зауважити, що для демонстрації ролі факторів, які сьогодні включаються в поняття «інституційне середовище», Ф. Ліст знаходить доцільним порівняти історію Англії та Іспанії: «Для того, щоб зрозуміти вплив свободи думки та свободи совісті на розвиток продуктивних сил, достатньо лише прочитати історію Англії, а потім історію Іспанії. Гласність судових дебатів, суд присяжних, парламентарне законодавство, громадський контроль державного управління, самоврядування міське та корпоративне, свобода друку, установа товариств для загальнокорисних цілей – все це забезпечує для громадян конституціональних держав і для державної влади масу енергії і сил, придбання яких при інших засобах скрутно» [2, с. 189-190]. Як бачимо, Ф. Ліст робить спробу звернути увагу на елементи інститутів, що забезпечують становлення нової господарської системи інституціонального середовища вільної ринкової господарської системи.

Новаторський та оригінальний для тогочасної економічної науки підхід Ф. Ліста отримав подальший розвиток у його послідовників в різних варіаціях історичної школи, і, звісно ж, найбільш повно – в інституціональній теорії XX ст.

Один з лідерів «старої» історичної школи Німеччини, коло інтересів якого виходило за рамки економічної науки, Вільгельм Рошер також критикує теорію класичної політичної економії: по-перше, за пояснення економічних відносин лише прагненням людини до матеріальної вигоди («Національна економіка має дві головні сторони, які повинні гармонійно розвиватися: етико-політичну і матеріальну» [3, с. 33]), таким чином, робить спробу вийти за її вузькі рамки та залучити до предмету дослідження не тільки матеріальне виробництво, а й людину, яка має власні цілі та бажання, та прагне їх задовольнити шляхом взаємодії з оточуючим середовищем; по-

друге, за ідею універсальних економічних законів, єдиних для всіх країн без урахування етапів їх розвитку («Найрізноманітніші ідеальні вимоги зовсім не повинні неодмінно суперечити один одному. Кожне з них може бути у своєму праві для свого часу, і помилятися буде воно тільки тоді, коли виявить домагання на непорушність і законність для всіх і кожного. Одною економічного ідеалу не може бути для народів, так само як сукня не шиється за однією міркою» [3, с. 53]).

Сам Рошер визначав економічну науку як «вчення про закони розвитку ... економічного життя народу» [3, с. 37]. З даного визначення випливає завдання визначення етапів економічного розвитку і пояснення їх історичної послідовності, що безумовно ставив перед собою В. Рошер.

В. Рошер стверджує, що методи, якими досліджувала науку класична політична економія, застаріли, і назріла критична необхідність пошуку нових, більш універсальних методів: «Всі методи, що обробляють науку про народне життя по початках, запозиченим у інших наук, в даний час, взагалі, застаріли» [3, с. 46-47].

Досліджуючи методи класичної науки, В. Рошер зауважує, що політична економія, яка безперечно використовувала математичні методи дослідження господарства, безперечно мала на це право: «Загальна частина політичної економії має, безперечно, схожість з математикою. Вона, як і математика, насичена абстрактними висновками. Але точно так само, як і в природі, ми не знайдемо строго математичних ліній і точок, жодного строго математичного важеля, центру ваги або небесного skleпіння; точно так само і в народному господарстві не зустрінемо ми виробництва або поземельної ренти у всій їх чистоті» [3, с. 47]. Пізніше ця думка була переосмислена та взята за основу «теорії ігор» новим інституціоналістом Дж. Нешом.

Однак неможливо розглядати економічні закони та господарство загалом лише через математичні форми, адже господарська система включає також і інші, нематематичні фактори: «Вигода математичного методу тим більше, правда, зникає, чим складніше факти і явища, до яких він додається» [3, с. 47]. Тому Рошер, знову ж таки, критикує класиків за те, що вони намагалися універсалізувати математичний метод та застосувати його до господарського життя з метою точного визначення, вираховування подальшого розвитку, так би мовити ідеалізувати його: «Алгебраїчні формули в додатку до народного життя приймають незабаром таку складну і запутану форму, що подальша розробка стає неможливою» [3, с. 47].

Історична школа в особі В. Рошера мала рішучого поборника еволюційного розвитку суспільства і супротивника революційних перетворень: «Де ґрунт законності розритий і розкиданий, там панує майже скрізь більш-менш право сильного, а сильний, на нещастя, до певної міри, – той, хто найменш розбірливий на засобах. Звідси відомий факт, що в революційні епохи часто гірші залишаються переможцями» [3, с. 51]. Ключовими засобами для цього виступали економічні інститути. Завдяки їм досягаються рівні умови для всіх суб'єктів, зникають можливості демонстрації сили, тиску одних на інших. Визначальну роль в цій справі відіграє суспільна свідомість, рівень цивілізаційного розвитку суспільства. Саме він безпосередньо впливає на особливості «якості» інститутів, що формуються.

Не заперечуючи втілення в життя ідей нових поколінь, В. Рошер наголошує, що це є неминучим та

необхідним, однак має бути втілено реформістським шляхом: «Як все велике важко, важко і здійснення такого закону безперервних реформ. Для цього необхідні мудрі установи, які б залишали великодушну навістіж двері для виходу віджилим старим формам і для прийняття форм свіжих і оновлених; для цього необхідна відома ступінь морального самовладання всіх класів народу, щоб вони користувалися тільки законними шляхами, будь це навіть пов'язане з неприємністю і з деякими пожертвуваннями. Таким-то чином задовольняються разом дві найбільші, мабуть, один одному суперечать потреби кожної особистості – потреба безперервної послідовності і вільного розвитку» [3, с. 52].

В. Рошер звертає увагу на формування загальнолюдських цілей, що надають певної спрямованості економічним інститутам, стверджує, що не існує єдиної для усіх країн і народів політичної економії та універсальних економічних законів, без урахування етапів їх розвитку, оскільки окремі індивіди керуються у своїй поведінці не лише прагненням до збагачення, як провадить класична школа, а й суспільними інтересами, сімейними турботами, почуттям національної єдності: «Хто надумає, відтак, створити і представити ідеал найкращого народного господарства, а цього в сутності хотіли всі політекономі, тому доведеться, якщо він тільки бажає задовольнити істині і практичні потреби, виробити стільки ідеалів, скільки у нього перед очима народних індивідуальностей; але й цього мало: йому довелося б постійно через кілька років переробляти свої ідеали, бо з кожною зміною народних потреб змінюється і доданий до них економічний ідеал» [3, с. 53].

У галузі методології В. Рошер протиставляв історичний метод, робив наголос на дослідженні історичних фактів та подій господарського життя народів, на їх самобутньому суспільстві та протиставляв такий підхід абстрактному методу, який був направлений на дослідження «ідеального» очищеного від національних особливостей народного господарства, стверджував, що всі «ідеальні господарства» являють собою лише штучні конструкції: «Отже, при викладі теорії ми залишаємо осторонь усяку розробку подібних економічних ідеалів. Замість того ми звернемося до простого викладу спочатку господарських потреб і природи народу, потім законів та установ, призначають-чинних для їх задоволення, нарешті, до викладу більшого чи меншого успіху останніх ми займаємося, так сказати, анатомією і фізіологією народного господарства» [3, с. 54]. Не поділяючи думки В. Рошера про протиставлення цих методів дослідження, слід звернути увагу на те, що національні особливості господарського розвитку безпосередньо підводять нас до розгляду економічних інститутів як засобу організації національного господарства, розбудова яких передбачає використання обох вищезазначених підходів.

В. Рошер, таким чином, був рішучим прихильником еволюційного шляху розвитку суспільства та вважав, що будь-які революційні перетворення не приносять користі як господарству так і суспільству загалом.

Окрім того, Рошер розглядає вельми важливе питання щодо практичної реалізації історичного методу в народному господарстві та зауважує, що «... всі наші старання звернено зовсім не на те, щоб з'явитися практиками в нашому творі, але щоб утворити практиків.» [3, с. 58]. Тим самим автор значну увагу приділяє використанню наукових ідей на практиці, поєднанні теорії та практики, яке досягається розбудовою економічних інститутів.

Основною роботою наступного, не менш вагомим представником старої історичної школи Бруно Гільдебранда є «Політична економія сьогодення і майбутнього», де у розділі «Однобічність Смітової школи» він, повторюючи аргументи Ліста, звинувачує англійських класиків у позаісторичності аналізу: «Незважаючи на зазначені вище заслуги і воістину всесвітнє історичне значення своє, Адам Сміт і вся його школа сходяться зі своїми попередниками, меркантилістами і фізіократами, в тому, що вони намагалися побудувати таку політико-економічну теорію, якою закони застосовувалися б безумовно до всіх часів і народів» [4, с. 17-18]. Це суттєво збіднює наукові здобутки, робить їх надто абстрактними, такими, що складно використати практично, що мають ідеологічну спрямованість.

Б. Гільдебранд більше, ніж Рошер, критикував класичну політичну економію за її космополітизм, підкреслював національні особливості економіки, роблячи наголос на її етичну складову. Трактуював теоретичну економію як нормативну, шукаючи етичний ідеал економіки: «Вони виходять з того положення, що всі закони народного господарства, засновані на відношенні людини до речових цінностей, стоять поза умов часу і простору і що вони незламні при всій мінливості явищ; але при цьому вони зовсім забувають, що людина як істота суспільна є, перш за все, продуктом цивілізації і історії і що її потреби, її освіту і її відносини до речових цінностей, так само як і до людей, ніколи не залишаються одні й ті ж, а географічно та історично безперервно змінюються і розвиваються разом зі всією утвореною людства» [4, с. 19]. Так було звернено увагу на важливе значення морально-етичних цінностей, які мають бути відображені в економічних інститутах. Як показав досвід, значення таких норм постійно зростає, що надає економічним інститутам все більшої складності.

Більш того, Б. Гільдебранд пропонував розглядати економічну науку як складову частину загальної теорії культури, яка пов'язана з самопізнанням людей, з їх досвідом, суспільними змінами і прогресом: «Зводячи приватну вигоду на ступінь вищого початку економічної науки, Смітова школа порвала всякий зв'язок між наукою і моральним завданням людського роду, а тому не без підстави дорікають цю школу в матеріалізмі; бо якщо більша частина послідовників Сміта, і особливо в Німеччині, аж ніяк не вважали матеріальну насолоду головною метою людини, а, навпаки, намагалися в економічній політиці зв'язати приватні багатства з вищими моральними цілями і з державним добробутом як засобом до морального вдосконалення окремих осіб, тим не менше вони надавали цій частині науки неабиякий вплив на саму науку про господарство і, подібно Адаму Сміту, побудували всю будівлю останньої на одному переважаючому початку особистого егоїзму» [4, с. 21-22]. Так було поставлено важливе питання про обмеження матеріалістичного підходу до розуміння суспільних процесів, яке згодом призвело до

утворення позитивізму. Критика Б. Гільдебранда зароджує початки альтернативного підходу, що нині сформувався як цивілізаційний аналіз суспільних процесів.

Виступаючи проти ідей соціалізму, Б. Гільдебранд пропонував розглядати загальний рівень суспільства, нації, не роблячи акценту на класових інтересах і протиріччях, а на духовній єдності суспільства: «Насамперед, кожна особистість є продукт взаємодії між духовним я і зовнішніми умовами, в яких поставила її історія... Соціальне господарство знищує цю школу людського духу і на місце її ставить механічне одноманітність, де гинуть творчі обдарування особистостей, засихають всі рослинні сили, які запліднюють ґрунт суспільного розвитку» [4, с. 224-225]. Пошук об'єктивних начал вільних людей в господарській сфері не може бути зведений лише до ринку, обміну. Традиційні інститути, спільність національних цілей суттєво впливають на організацію господарської системи. Важливо лише правильно вибудувати економічні інститути, що ураховують зазначені чинники.

Досліджуючи приватну власність, Б. Гільдебранд робить важливі висновки, що правильність розбудови інституту приватної власності дозволить відкинути революційні чинники до її знищення. Автор вважає, що слід «погодитися з тим, що свобода, духовний розвиток і праця кожної людини обумовлюють справедливий вимогу на приватну власність, то з того, що багато людей не мають власності, ще не випливає, що треба знищити приватну власність; навпаки, звідси випливає необхідність поширити її на всіх. Звідси видно, що з введенням приватної власності людство зробило великий крок вперед у своєму розвитку, хоча воно не досягло ще цілком своєї мети. Звідси виходить не заперечення історії, а необхідність її продовження, не злочинність, а право приватної власності» [4, с. 199].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у науковій спадщині представників «старої» історичної школи інституційний контекст присутній головним чином не в якості самостійного предмету дослідження, а у вигляді неявних теоретичних передумов економічного аналізу. Однак аналіз наукової спадщини попередників інституціоналізму з числа представників історичного напрямку дає можливість зробити висновок про їх вагомий внесок у започаткування та розвитку нової інституціональної економічної теорії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдай Т.В. Генезис дослідження інституцій в економічній теорії / Т.В. Гайдай // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2006. – Вип. 89. – С. 6–10.
2. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Ф. Лист. – СПб. : Издание А.Э. Мартенс, 1891. – 452 с.
3. Рошер В. Система народного хозяйства. Т.1. Начала народного хозяйства. – М, 1960. – 346 с.
4. Гильдебранд Б. Политическая экономия настоящего и будущего / Гильдебранд Б. – СПб., 1860. – 279 с.